

В. Я. РЯБИГ, П. В. ЯКОБЧУК

ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У КОНТЕКСТІ НОВИХ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Теоретичні принципи книговидавничої справи були сформульовані М. М. Сікорським у його праці «Теория и практика редактирования» у роки догматичного підходу до явищ духовного життя, ідеологізації культурологічної сфери, тотального підпорядкування книжки політичним завданням КІРС [2]. Не лише у масово-політичних виданнях, а й у виробничій, науково-популярній та інших видах літератури зміст обов'язково насичувався ідеями, спрямованими на комуністичне виховання читача [3].

М. М. Сікорський виділив і обґрунтував три класичні принципи: партійність, комуністичну ідейність, народність. Жоден з них понад сімдесят років не ставився під сумнів. В умовах однопартійності та панування у надбудовних структурах суспільства ідеологічних концепцій єдиної правлячої політичної організації вони вважалися істиною в останній інстанції.

Новітні суспільні й політичні процеси, зокрема в духовній сфері, відхід від стереотипів та догматів, переосмислення явищ життя під кутом зору демократизму зумовлюють необхідність нового погляду не лише щодо преси в цілому, а й такої специфічної її підсистеми, як книговидання.

Насамперед потребує критичного переосмислення найбільш фундаментальний для старої теорії принцип партійності. Дослідники вже звернули увагу на те, що цей принцип мав конкретно-історичну визначеність і був чинним у період створення тоталітарно-партійної системи. Штучна універсалізація цього принципу і перетворення його в свсерідний канон для всієї преси, а також книговидання деформували не лише теорію, а й практику, гальмуючи їх розвиток. Демократизація життя

нашого суспільства, поява на політичній арені нових партій та громадських формувань усунули довгорічну монополію КПРС на масову інформацію та книговидавання. Багатопартійність стала чинником суспільного розвитку на шляху до цивілізованої правової держави. В цих умовах принцип партійності як концепт підпорядкованості друкованого слова політико-ідеологічним цілям однієї, хай навіть найчисленнішої партії, не може служити конструктивною методологічною основою діяльності преси і книговидавання. Так само ідеологія якоїсь однієї партії не може в нових умовах претендувати на винятковість та роль підвалин духовності усіх без винятку членів суспільства. Тим паче, що цілий ряд недавно безсумнівних положень суспільствознавчих теорій виявився непродуктивним і неперспективним для пояснення шляхів соціального поступу, й внаслідок цього цілісність ідеології зазнала деструктуризації. Отже, й принцип ідейності як відображення та вираження системи поглядів однієї партії також слід віднести до історії.

Критичний аналіз третього принципу — принципу народності преси і книговидавання дає змогу зробити висновок, що в основі своєї він має право залишатися як один із важливих концептів теоретичних уявлень та керівництва до дії преси та книговидавання. Однак безперечним є те, що принцип народності підлягає певному переосмисленню, оскільки його традиційний зміст вже не може задовольняти сьогодні, коли практика розвитку народовладдя та державотворення в Україні розширюють контекст поняття «народність», дає змогу побачити в ньому не лише взаємодію видання з читацькою масою і участь у творенні книги представників народу, а й демократизм усього книговидавання як соціального інституту.

Таким чином, стає зрозумілим, що універсальність принципів преси та книговидавничої справи залежить від врахування глибших, ніж партійні, інтересів, закономірностей, тенденцій. На наш погляд, вихідною точкою визначення принципів як базових положень теорії та практичної діяльності книговидавання є системний підхід, коли в ролі системи виступає суспільство, його надпартійні, демократичні інститути, що уособлюють волю народу, а преса і книговидавнича справа виступають в ролі підсистеми. При цій постановці питання преса і книговидавання постають реалізаторами цінностей та інтересів демократичного суспільства в цілому, обраної демократичним шляхом влади, сформованої вільним волевиявленням держави. Вони виступають носіями загальнолюдських цінностей, гарантами прав особи та суспільства щодо свободи слова, гласності та плюралізму, конструктивною силою соціального розвитку.

Говорячи про гласність і плюралізм думок, можна паразити на докір, що це є термінологічні атрибути перебудови, яка

як відомо, вичерпала себе і відійшла у минуле разом із колишнім СРСР. Однак мислити так означало б виплескувати з нощов разом з водою і дитину. Гласність і плюралізм поглядів становлять базисні поняття діяльності демократичної преси у демократичному суспільстві, будівництво якого фактично лише розпочалося в самостійній і незалежній Україні. Відмовлятися від цих, до речі, далеко не новомодних термінів рівнозначно зі збідненням наших уявлень про перспективи українського книговидання.

Міркування щодо змісту інтегральної моделі принципів мали б бути якнайповніше відображені у Законі про пресу, Законі про видавничу справу, яких, на жаль, ще не існує.

Чільне місце в ієрархії основоположних концепцій має посідати, на наш погляд, принцип соціальної відповідальності та конструктивної спрямованості книговидання. В нинішніх умовах, коли чимало органів періодики, телевізійних програм та радіопередач не проявляють цих якостей, діють часто у деконструктивному режимі, вдаються до політичних крайностей, саме книга покликана втілити в собі виваженість, об'єктивність, глибину і системність аналізу соціальних подій, явищ, фактів і виховувати у читачеві не руйнівника чи псевдореволюціонера, а громадянина демократичного соціуму, толерантного до всіх проявів суспільного життя, що розвиваються в рамках правових норм.

Головними аспектами названого принципу є, у зв'язку з цим, правдивість як адекватне відображення дійсності без привнесення у процес і результат відображення пропагандистської тенденційності; об'єктивність як підпорядкованість комунікативного процесу науковій істині, а не тим чи іншим партійним ідеологічним установам; вираження інтересів суспільства, підтримка обраних демократичним шляхом соціальних інститутів чинного політичного устрою; недопущення спроб маніпуляції свідомістю читачів у вузькопартійних чи групових інтересах, повага до особи, гідності і честі людини; розуміння високої місії автора і редактора книги в суспільному житті, відповідальності згідно з законом за наслідки своєї праці. Юридичні норми цієї відповідальності знайдуть, напевно, розгорнуте відображення і трактування у Законі про видавничу діяльність, який регламентуватиме поряд з іншими аспектами книговидавничої діяльності різні форми взаємовідносин суспільства і його окремих громадян з книговидавничими органами.

Наступний принцип, що визначає весь комплекс професійних дій автора, редактора та видавця впливає з основоположних понять демократичного суспільства «гласність» та «плюралізм». Не претендуючи на вичерпне визначення змісту цих універсальних категорій, пропонуємо їх інтерпретацію в контексті

теми даної статті. На наш погляд, під гласністю у книговидавничій справі слід розуміти нічим не обмежуване право читача на одержання наукової, політичної, професійної та будь-якої іншої вміщеної у книжкових виданнях соціально значимої інформації та забезпечення цього права всіма наявними в розпорядженні книговидавничої системи творчими та технічними засобами комунікації. В системі самої книги як носія і реалізатора гласності її забезпеченню мають бути підпорядковані як словесний текст, так і всі складові науково-довідкового апарату, а також ілюстративний та графічний матеріал.

Неодмінним супутником гласності, здійснюваної засобами книговидання, є в сьогоденні умовах плюралістичності підходів на всіх етапах підготовки та випуску книжки, починаючи із взаємодії автора з редактором у формуванні задуму твору, складання тематичних планів, роботи над авторськими оригіналами, випуску та рекламування видання. Йдеться про те, що редактор, видавничий працівник мають виходити в усіх своїх професійних діях з інтересів суспільства, інформаційних потреб різних категорій і верств читачів, а не бути інструментом ідеології чи політики певної партії, формального чи неформального громадського об'єднання. Що ж до текстів, які несуть в собі конструктивні соціально-політичні ідеї, то видавництво може випускати їх, оговорюючи в передмові чи післямові, в системі коментарів та приміток свою позицію стосовно тих чи інших дискусійних тез або недостатньо обґрунтованих положень, концепцій, гіпотез.

В контексті нових соціальних й політичних процесів нової якості набуває третій концепт книговидавничої справи, який означався поняттям «народність», але сьогодні, розвиваючись і збагачуючись новим змістом, вийшов за його рамки. Процеси демократизації суспільства, будівництва правової держави, утвердження народовладдя в діяльності усіх соціальних інститутів, в т. ч. і у книговидавничій справі, знайшли відображення в новому для нашого громадського життя терміні — демократизація. Є всі підстави в цьому зв'язку говорити не просто про народність, а про демократизм редакторсько-видавничої діяльності як її принцип.

Вихідним пунктом демократизму організаційно-творчої діяльності видавництва є діалектично взаємозв'язане піднесення ролі двох основних учасників комунікативного процесу, здійснюваного засобами книги — редактора і читача. Це передбачає, насамперед, цілковите усунення народжених адміністративно-командною системою бюрократичних структур, творче розкріпачення редактора, стимулювання його інтелектуально-виробничих інтенцій в усіх аспектах співробітництва з автором та власне редакційно-видавничої роботи над текстом. Однак про-

фесійна діяльність редактора у світлі дії принципу демократизму постає не як самоціль, а як засіб піднесення читацької аудиторії до рівня рівноправного учасника комунікативного процесу. На всіх його етапах, починаючи з вивчення потреб суспільства на книги, формування якісної, кількісної структур масивів видань, виходу їх у світ і розповсюдження. Постійна і активна взаємодія видавця, редактора і читача є суттю демократичного книговидавання, оскільки в ній втілюється циклічний рух життєво необхідної для всіх сфер діяльності суспільства, культурологічної, наукової і професійної та інших видів інформації.

1. Книгоиздание: направления перестройки. М., 1988. 2. Сикорский Н. М. Теория и практика редактирования. М., 1930. 3. Шиманов Н. А. Общественные функции и идейные принципы коммунистической прессы. М., 1974.

Стаття надійшла до редколегії 01.07.91